

ELS DOS SECTORS VOLUNTARIS: LES SEVES BASES SUBJECTIVES

Jordi Guiu Paya

Amb els noms de "tercer sector", "sector voluntari", "sector nolucratiu" i alguns altres, s'al·ludeix a una realitat que si bé en els darrers anys ha estat objecte d'una progressiva atenció social, política i acadèmica, és lluny de constituir un tot homogeni. Amb aquestes diferents expressions es vol fer referència a un conjunt d'organitzacions i activitats amb rols i funcions diferents i canviants però que tenen en comú el fet de nodrir-se, totalment o parcialment, de recursos humans i econòmics fruit d'una donació voluntària i gratuïta.

Malgrat el nombre creixent d'estudis sobre aquest sector, especialment en el món anglosaxó, avui per avui, no disposem d'una estructura analítica mínimament compartida per la comunitat acadèmica per a abordar el seu estudi. Els obstacles objectius que es presenten al desenvolupament d'un enfocament compartit són de diversa índole, però entre ells hi podem assenyalar, des dels mateixos canvis que s'han produït al llarg dels darrers cent anys en el sector i la diversitat d'institucions i funcions que la componen, fins a la mateixa qüestió de com anomenar-lo. En aquest darrer sentit és significativa la considerable presència de termes negatius per a referir-s'hi (no governamental, no lucratiu, no comercial, etc.).

En general, i més en positiu, podem dir que el tercer sector està compost per organitzacions que treballen en favor de l'interès públic, que ho fan sense un ànim de lucre i que, en molts casos, els seus recursos resulten, com a mínim en part, de treball i donacions voluntàries.

Normalment s'entén que el tercer sector es mou en el mateix àmbit que les polítiques socials desenvolupades pels anomenats estats de benestar, això vol dir que estan implicades en la satisfacció d'interessos i necessitats públiques, especialment dels sectors socialment i econòmicament més desfavorits. Tanmateix, el tercer sector inclou també activitats no lucratives que no

necessàriament estan orientades en aquest sentit, com per exemple les d'algunes institucions (fundacions, museus, centres de recerca, etc.) dedicades a promoure les arts i la cultura, el lleure i l'esport, o d'altres dedicades a la promoció i defensa de determinats valors socials i polítics.

Sovint s'ha insistit en el tercer sector com a proveïdor de serveis socials, i des d'aquest punt de vista se l'ha entès com un competidor o com un complement de l'acció social dels estats. És en aquest sentit que les seves activitats es poden veure relacionades amb la caritat. Moltes institucions escolars, hospitals, hospicis, d'ajut als pobres, etc., totes elles no lucratives, amb treball voluntari, etc. estan entre nosaltres lligades a l'Església catòlica i es presenten -o s'han presentat- a si mateixes com a institucions caritatives. Fins i tot, altres organitzacions seculares, orientades a treballar per a la "societat en general" i no només per als sectors econòmicament més desfavorits, com ara entre nosaltres la Asociación de Lucha Contra el Cáncer, han estat des del seu origen i durant molt temps impregnades d'aquests valors.¹ D'altres, en canvi, han tingut el seu origen en l'autoorganització per part de sectors, sobretot de classe mitjana, per a afrontar problemes de diversa índole que no podien ser resolts dins d'una precària i incipient estructura política de benestar social. És el cas, per exemple, de diverses organitzacions promogudes per parets de disminuïts psíquics.

Però juntament amb aquestes organitzacions que tenen per funció immediata oferir uns determinats serveis socials i, a la vegada, generar un sentit de comunitat i, en definitiva, fomentar la integració social, podem parlar per a Espanya i Catalunya, però també segurament per a altres països d'estructura social i política similar, d'un conjunt d'organitzacions que sense tenir com a objectiu bàsic la provisió de serveis socials en competència o coalició amb els sectors estatal i el privat lucratiu, s'orienten a la defensa i promoció de drets i valors cívics i socials. Es tracta d'organitzacions de diferent dimensió i àmbit d'actuació, des de les d'abast mundial, com ara Greenpeace o Amnistia Internacional, fins a les agrupacions ecologistes i mediambientals d'abast local, o els veïns d'un barri que en un moment donat s'organitzen al voltant d'una problemàtica concreta. Són organitzacions que més que entrar en una relació de competència o complementarietat amb l'estat en tant que proveïdor de serveis socials més aviat ho fan amb l'estat en tant que aparell de representació social i política dels ciutadans.

1. En un dels països on el tercer sector està més desenvolupat, els Estats Units, tot i no essent majoritàriament catòlic es pot dir que aquest ha nascut de l'herència cultural judeo-cristiana. Vegeu BREMMER, R. *American Philanthropy*. Chicago: Chicago University Press, 1988 i també BELLAH, R. [et. alt.]. *Habits of the Heart: Individualism and commitment in American Life*. Berkeley: University of California Press, 1985.

ELS DOS SECTORS VOLUNTARIS

Malgrat les diferències, ambdós sectors tenen en comú una relativa dependència del treball i les donacions econòmiques voluntàries. Però la dependència dels recursos voluntaris és encara més vital en el "sector voluntari cívic-polític", entre altres coses perquè sovint la seva mateixa existència i independència depenen de la disponibilitat d'aquests recursos. En entrar aquest sector, sovint, en competència amb els sistemes de representació i participació política "oficials", no pot comptar en sobreviure de les subvencions públiques distribuïdes per l'estat en la mateixa mesura que ho fa el "sector voluntari de serveis". Per a aquest subsector la captació pròpia de recursos econòmics i de treball voluntari és, doncs, vital.

Per definició, pràcticament tot el tercer sector s'alimenta totalment o parcialment de recursos procedents de donacions (tret del cas de les entitats no lucratives comercials, és a dir, que cobren per vendre els seus serveis, però que no realitzen beneficis).

Hi ha, doncs, diferents factors que condicionen l'aparició, el creixement i el desenvolupament de les activitats i organitzacions que componen el tercer sector. Alguns són de tipus estructural i estan lligats les peculiars característiques de les relacions entre estat i societat civil existents en un moment donat i el grau de satisfacció existent en relació als serveis socials oferts per l'estat. D'altres són de tipus més subjectiu i combinen els típics problemes de l'acció col·lectiva,² amb els que es deriven de l'existència o no de valors públics que fomentin l'acció dels individus en favor d'un bé comú.³

Aquí no tractaré els primers factors. Existeix una literatura creixent sobre les relacions entre l'estat, el mercat i l'altruisme organitzat i les diferents tipologies com aquestes relacions es concreten. L'anàlisi del tercer sector ha produït en els darrers temps nombrosos estudis. Tanmateix, hi ha menys estudis sobre les bases subjectives del tercer sector, la qual cosa no deixa de ser sorprenent atès el caràcter eminentement "subjectiu" de l'acció voluntària que el constitueix.

LA VOLUNTAT I L'ACCIÓ COL·LECTIVA

Un dels obstacles que des dels cànons de la racionalitat econòmica s'ofereix a la participació en activitats voluntàries organitzades és pràcticament el mateix que Mancur Olson ja havia assenyalat per a l'acció col·lectiva en general. En principi, si els individus atenen a la relació costos beneficis de la seva acció, és altament

2. En el sentit que ho estudia Mancur Olson en els seu cèlebre llibre *The Logic of Collective Action*. Harvard University Press, 1965.

3. Robert Bellah. *Habits of the Heart: Individualism and commitment in American Life*. Berkeley: University of California Press, 1985.

improbable la seva participació, per més que pensem en l'existència d'"incentius selectius". Normalment el tercer sector es dedica a promoure, o bé béns públics des que tothom se'n pot beneficiar una vegada obtinguts, o bé algun tipus d'ajut directe a un determinat sector de la població, normalment no coincident amb aquell que en promou la seva obtenció.

La meua opinió al respecte és que si ja en general la teoria de la decisió econòmica o la *rational choice* ja resulta per si mateix prou limitada per a explicar l'acció col·lectiva, més ho és encara per a explicar la implicació individual, sigui donant temps, treball o diners, a les activitats característiques del tercer sector. No és que cregui que per a fer-ho haguem d'abandonar un model *homo oeconomicus* egoista, racional i calculador per substituir-ho per un tipus ideal altruista. El model d'un altruisme incondicional tampoc podria explicar l'existència d'un relativament ampli tercer sector. Més aviat crec que la implicació individual en activitats voluntàries s'hauria d'explicar des d'un enfocament que contemplés la gratificació de l'acció en ella mateix o, tal i com a assenyalat Albert O. Hirschman, fos capaç de convertir els costos en beneficis.⁴

La pregunta per l'acció voluntària altruista ens porta a la qüestió del donar. Per què hom dóna (temps, treball, diner)?

En principi podem pensar en tres menes de respostes: a) per raons morals: sentiment del deure, sentit de la justícia, imperatiu categòric kantian, principis morals utilitaristes (maximitzar "la utilitat social esperada" en una determinada situació), etc.; b) perquè hom experimenta algun tipus de satisfacció en la millora de les condicions vitals dels altres individus, o en el fet mateix de donar; i c) per un sentit de reciprocitat: un individu X dóna a un altre Y perquè d'alguna manera espera que en circumstàncies similars l'individu Y donarà a l'individu X.

Tot i que els tres tipus de raons poden anar sovint lligades, crec que pel que fa a l'altruisme organitzat característic del tercer sector, en principi podem deixar de banda el tercer tipus de resposta. No està gens clar que en el tipus d'ajut que caracteritza al tercer sector existeixi gaire sovint la possibilitat que el vincle de donació entre X i Y pugui arribar a circular en sentit invers, sigui per la asimetria de la relació, sigui per la distància existent entre el qui dóna i el qui rep.

El recurs a les motivacions morals per a explicar l'adhesió al sector voluntari pot semblar metodològicament parlant insatisfactori. Efectivament, explicar la donació adduint raons morals pot resultar una mica tautològic: hom dóna perquè vol donar. Tanmateix, sabem que les predisposicions morals es conserven i es cultiven en el si de les tradicions culturals, polítiques i religioses dins les quals els individus prenen consciència social. Una avaluació de la vigència d'aquestes tradicions, amb totes les seves variants nacionals, locals, comunitàries, de grups d'edat, etc., pot ajudar a explicar la densitat i l'extensió de les activitats voluntàries en un lloc i

4. Albert O. Hirschman. *Shifting Involvements. Private Interest and Public Action*. Princeton: Princeton University Press, 1982.

en un moment donats. Cal tenir en compte, però, que aquestes tradicions, siguin quines siguin, es veuen en qualsevol cas amenaçades per la modernitat, la qual, en principi, sembla haver afectat greument les tradicions espontànies de solidaritat de les poblacions dels països altament industrialitzats (o ara ja "post-industrialitzats").

La tercera de les explicacions, "la gent dóna perquè hi troba alguna mena de gratificació" és aparentment també molt simple i arriscadament tautològica. Tanmateix, si hom l'analitza una mica més hi podem trobar algunes qüestions d'interès.

En primer lloc, la gent pot trobar algun tipus de satisfacció en la millora de les condicions de vida dels altres i, especialment, dels sectors socialment o humanament més desvalguts. Però aquesta primera consideració no té perquè implicar un compromís en forma de participació en alguna mena d'activitat voluntària característica de l'anomenat "tercer sector". Hom pot pensar que aquesta millora de les condicions de vida de la gent s'ha de produir per mitjà de polítiques fiscals redistributives, contribuint amb la pròpia feina a l'increment del producte interior brut, o per mitjà de reformes socials i polítiques (fins i tot revolucionàries). Aquestes, d'altra banda, són les justificacions que sovint es donen a si mateixes les persones que passen de llarg quan algú els demana almoïna. D'altra banda, desitjar la millora de les condicions de vida dels més desfavorits tampoc implica estar disposat a contribuir-hi amb recursos propis. Aquí es reproduceix, si acceptem uns postulats d'estricta càlcul racional al marge de consideracions morals, el problema de l'acció col·lectiva: per què haig de contribuir amb els meus recursos (impostos, treball, temps) si la meua contribució és socialment insignificant? al cap i a la fi, si ho fan els altres les condicions de vida dels més desvalguts igualment se'n veuran beneficiades, jo m'estalvio el cost i en surto beneficiat. La qüestió no és artificiosa. Molta gent està disposada que l'administració ajudi als malalts de la SIDA, als indigents, als famèlics del Tercer món, a la gent en atur, etc., però segurament serien molts menys els que estarien disposats a contribuir-hi directament amb una donació directa de part dels seus recursos.

La qüestió que aquí ens interessa, però, no és la de l'"altruisme diferit" per mitjà de l'estat via impost, sinó la donació directa, de temps, de treball o de diners. Per tant, el tipus de gratificació que aquesta mena de donant cerca està més aviat en la donació mateixa, en la seva participació directa. I això succeeix en les dues vessants del sector voluntari abans plantejades. De la mateixa manera que podem delegar les tasques redistributives a l'estat -idea bàsica de l'estat de benestar-, també podem delegar la nostra voluntat política -idea bàsica de la democràcia liberal representativa. El tercer sector, tant en un cas com en l'altre, suposa una reabsorció social d'aquestes funcions delegades, tot conservant la perspectiva social, que es perdria en una simple privatització i mercantilització. I suposa també trobar alguna mena de gratificació, no només en els resultats de la redistribució de recursos o de l'actuació política realitzada per uns professionals,

sinó també apreciar el procés mateix en què aquesta acció es realitza, valorar no només les finalitats, sinó també la participació i implicació personal en els mitjans.

Justament, la participació en organitzacions voluntàries sembla que depèn, en un important grau, de l'autogratisficació que els individus troben en l'activitat en què s'impliquen. Dels pocs estudis que disposem al respecte en podem concloure que l'objectiu de l'organització, o de l'activitat, és important per "atreure" i captar voluntaris, però que l'autogratisficació obtinguda en aquesta mena de treball és per a mantenir-s'hi. A l'estudi, que constitueix una de les principals bases de dades sobre activitats voluntàries als Estats Units⁵ es recull que la resposta més freqüent a la pregunta sobre "quines són les raons per a implicar-se en una activitat voluntària?" té a veure amb motivacions altruistes "fer alguna cosa per a ajudar als altres"; però la segona més freqüent, amb poca diferència, és "l'interès en el treball i l'activitat", que ja combina l'altruisme amb l'autogratisficació; i la tercera, gairebé tant freqüent com l'anterior, és gaudir fent el treball". Ara bé, d'aquest estudi també se'n desprèn que si bé l'altruisme pot ser una motivació important a l'hora de comprometre's en una activitat voluntària (combinat amb l'interès intrínsec pel treball en qüestió), l'autogratisficació i el gust pel treball passen a ser les motivacions que donen continuïtat temporal al compromís.

Crec, doncs, que podem apuntar que en les societats modernes altament individualitzades i en les quals la necessitat d'autorealització personal és important, la participació en activitats voluntàries, tant de signe social, com de tipus cívico-polític, no depèn només del grau d'"altruisme" de les persones sinó de la qualitat mateixa de les activitats i del seu propi valor intrínsec.

D'altra banda, la històrica contraposició entre vida privada i vida pública, que ha existit en el pensament occidental des dels temps d'Aristòtil pren una nova perspectiva.

La participació política "oficial" a les societats lliberals-democràtiques suposa una successió inacabable de delegacions de poder i de presa de decisions, que no només dificulta les possibilitats de control que el ciutadà té sobre els afers públics, sinó que torna, de fet, irreal i abstracte el seu vincle amb els afers públics. Si en això hi afegim: la visió "espectacular" que els mitjans de comunicació de masses ofereixen de les qüestions públiques, polítiques, com a coses que passen sempre "fora" de l'àmbit realment controlable per ciutadà; la creixent "personalització" de la vida política al voltant d'individus artificiosament carismàtics; els costos econòmics creixents dels partits-empresa i la seva entronització com a instruments privilegiats de participació; la seva creixent burocratització i oligarquització, etc., haurem de convenir que hi ha moltes raons que empenyen a l'individu, frustrat i decepcionat de la seva participació en la vida pública, a buscar la seva realització en l'àmbit estrictament privat (d'altra banda convenientment "colonitzat" per l'àmbit públic "oficial"). Però, com molt bé ha

5. *Independent Sector: Americans Volunteer 1985*. Washington, D. C.: Independent Sector, 1986.

mostrat Albert O. Hirschman, hi ha també un moviment de fons que erosiona les bases d'una vida estrictament privada.

El tercer sector, situat estructuralment entre l'estat -l'àmbit de les activitats organitzades i legitimades per un poder organitzat, centralitzat i coercitiu- i el mercat -l'àmbit d'aquelles activitats que impliquen un intercanvi de béns i de serveis per a treure'n un benefici, i basat en un mecanisme de preus relativament lligat als nivells d'oferta i demanda, que opera segons principis no coercitius, apareix com un àmbit lliure de la coerció estatal i de la coerció econòmica del mercat.⁶

Entre l'àmbit "estricament públic" i l'àmbit "estricament privat" el sector voluntari apareix com un àmbit intermedi on és possible combinar el sentit de concreció de la vida privada amb la universalitat de la vida pública, tot esquivant les dues línies de decepció generades en un i altre àmbit. Ara bé, també el sector voluntari es veu amenaçat per moviments decepcionants, d'entre els quals podem apuntar els que tenen a veure amb els seus respectius competidors: l'estat i el mercat. La buracratització i vicis semblants als indicats per a la vida política, per un cantó, i una excessiva professionalització, dependència de la rendibilitat econòmica, la competitivitat, etc., per un altre. Si el sector voluntari pot acollir gent que "fuig" d'una vida pública desnaturalitzada i d'una privacitat manipulada i insatisfactòria, aquests desenvolupaments de l'anomenat tercer sector podrien produir noves "fugues" a àmbits diferents.⁷

6. Una estimació de les possibilitats del tercer sector des d'aquest punt de vista es pot veure a R. Wuthnow, «The Voluntary Sector: Legacy of the Past, Hope for the Future?». A: Robert Wuthnow [Ed.]. *Between States and Markets: the Voluntary Sector in Comparative Perspective*. Princeton: Princeton University Press, 1991.

7. De fet, tal i com ha assenyalat Hirschman la vida pública no és l'única alternativa a la privacitat frustrant i rutinària. Hi ha d'altres possibilitats menys convencionals: les arts, la religió, el cultiu de si mateix, etc.